

Riivatusta pillerin-popsijaan: Hulluuden lääke-tieteellinen historia

Petteri Pietikäinen: Hulluuden historia. Gaudeamus 2013. 456 s.

Mitä on hulluus, kuka on hullu ja miten hulluutta on eri aikoina ymmärretty, hoidettu ja koettu? Oulun yliopiston aate- ja oppihistorian professori Petteri Pietikäinen pyrkii laajassa tietokirjassaan *Hulluuden historia* valottamaan tätä moninaista ilmiötä, jonka merkitykset ovat vuosisatojen kuluessa vaihdelleet synnistä biotieteelliseen faktaan. Teoksen lähtökohta on, että ”hulluus” tai ”mielisairaus” ei ole universaali lääketieteellinen fakta, vaan rakentuu ajassa ja paikassa. Hulluus-käsitettä Pietikäinen käyttää koska haluaa ”katsoa ilmiötä lääketieteellistä näkökulmaa laajemmin”, ja ”korostaa poikkeavan käyttäytymisen kulttuuri- ja tilannesidonnaisuutta” (s. 15). Toisaalta hän näkee, että ”sairauden kulttuurisesti vaihtuvien merkkien ja oireiden takana on luonnollinen todellisuus, biologia” (s. 17).

Uskalias otsikko vie väistämättä ajatukset Michel Foucault’n klas-

sikkoteokseen *Folie et Dérailson: Histoire de la folie à l’âge classique* (1961), mutta siinä missä Foucault pysytteli klassisen ajan (n. 1650–1800) Ranskassa, pyrkii Pietikäinen kattamaan länsimailman hulluuden historian antiikista tähän päivään. Ajallisesti kirjan painopiste on kuitenkin 1700-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin. Pietikäinen toteaa, että kyseinen ajanjakso on merkittävä paitsi hulluuden historiassa myös länsimaisen ihmiskuvan historiassa, sillä ”tuona aikana länsimaalainen ihmiskuva yksilöllistyi, psykologisoitui ja tieteellistyi” (s. 65). Kirja onkin lähinnä hulluuden modernia historiaa ja sitä läpivalaisee vankka usko lääketieteeseen ja sen tuomiin mahdollisuuksiin.

Pietikäinen nostaa esille kolme laajempaa teemaa: ensinnäkin hän tarkastelee hulluuden kriteerien vaihtelevuutta, toiseksi hulluuden lääketieteellisen hallinnan muotoutumista ja kolmanneksi potilasta ja potilaan omaa tarinaa. Pietikäinen esittelee ansiokkaasti eri maiden (Ranskan, Saksan, Iso-Britannian, Suomen) muuttuvia käytäntöjä, kuten lainsäädäntöä, diagnooseja ja potilasmääriä. Potilastarinoiden avulla hän pyrkii myös osoittamaan hulluuden kokemusellisen puolen.

Teos jakaantuu neljään osaan, joista ensimmäinen ja lyhin jakso käsittelee vanhoja aikoja antiikista valistukseen. Antiikin maailma ja keskiaika kuvataan suuripiirteisesti, ja luku toimiikin enemmän taustoitukseksi modernille ajalle. Kiinnostavia hulluuden esimerkkejä löytyy sekä antiikin tragedioista että Raamatusta. Lukija tutustuu pyhiin hulluihin, narreihin ja Raamatun kuningas Saulin hulluuteen. Kirjan toinen osa käsittelee suurta, valistuksen jälkeistä modernisoituvan maailman murrosta ja kertoo miten hulluus lääketieteellistyi 1800-luvulla. Ranskassa uranuurtajat Philippe Pinel (1745–1826), Jean-Étienne Esquirol

(1772–1849) ja Jean-Martin Charcot (1825–1893) laajensivat psykiatrisen tiedon kenttää. Etenkin naispotilaat olivat psykiatrien kiinnostuksen kohteena ja voidaankin sanoa, että naisten hulluus, kuten suosittu hysteriadiagnosi, oli keskeinen psykiatrian vakiinnuttamisessa. Pietikäinen sanoo itse kirjansa alussa, että naistutkimus on laajentanut tutkimuksen kenttää (s. 18), mutta ei sen enempää esitele feminististä tutkimusta, joka on vakuuttavasti osoittanut naiseuden *symbolisen* kytköksen hulluuteen (esim. Showalter 1987).

1800-luvun loppupuolella tieteellinen asiantuntemus löytyi ennen muuta Saksasta, josta myös suomalainen ”houruinhoito”, ja myöhemmin psykiatria, saivat vaikutteensa. Pietikäinen tuo esiin uudet psykiatriset luokittelut ja mielisairaalalaitoksen synnyn. Teoksen kolmas ja laajin osa on omistettu 1900-luvulle, joka on temaattista jatkoa edelliselle vuosisadalle. Tässä Pietikäinen lähestyy hulluutta yhteiskunnallis-lääketieteellisen hallinnan näkökulmasta, ja teoksen suurimmat ansiot lienevät tässä osiossa. Lukija perehdytään hulluuden hoitomenetelmiin: hypnotismista ja varhaisista shokkihoidoista psykokirurgiaan (kuten lobotomia) ja viime vuosikymmenten ”farmakologiseen vallankumoukseen”. Diagnooseista skitsofrenia, maanisdepressiivisyys ja psykopatia saavat huomiota, kuten myös Sigmund Freudin (1856–1939) psykoterapia, jossa huomio kiinnitettiin ahdistukseen.

Kirjan neljännessä osassa Pietikäinen pohtii hulluuden historian ”pimeitä” ja ”valoisia” puolia. Hulluuden pimeisiin puoliin kuuluvat paitsi laitoshoidon historia, etenkin rotuhygienia ja eugeniikka, joista konkreettisia esimerkkejä ovat pakkosterilisaatiot ja Natsi-Saksan eutanasiiohjelma. Pietikäisen mukaan ”eugeniikka leimasi hulluuden niin kielteisesti, ettemme vielä tänään ole päässeet eroon

niistä ennakkoluuloista, jotka se oikeutti ja joita se lietsoi” (s. 327). Pietikäinen olisi *halutessaan* voinut pohtia psykiatrian väkivaltaisia ominaisuuksia ja valtaproblematiikkaa vieläkin kriittisemmin. Aineksia tällaiseenkin löytyisi, mutta Pietikäinen uskoo psykiatriaan, eikä täten ole samoilla kriittisillä linjoilla kuin esimerkiksi amerikkalainen psykiatri Thomas Szasz (1961). Szaszin mukaan mielisairaus on myytti, mielenterveyspotilaan ongelmat lähinnä moraalisia (ei-lääketieteellisiä) ja psykiatria on pikemmin moraalista ja poliittista vaikuttamista kuin puhdasta lääketiedettä. Pietikäinen ei omalta osaltaan halua maalata liian synkää kuvaa hulluuden historiasta, vaan painottaa empaattista ja humanitaarista hoitokulttuuria sekä muistuttaa lukijaa niistä potilaista, ”jotka ovat pyrkineet parantamaan kohtalotovereidensa asemaa” (s. 364). Pietikäisen mukaan hulluuden historian ”synkin vaihe” päättyi toiseen maailmansotaan, jonka jälkeen länsimainen mielenterveyshoito alkoi ”kulkea kohti valoa” (s. 307). Psykiatriset diagnoosit ovat 1900-luvulta lähtien jatkuvasti lisääntyneet ja voidaankin sanoa, että 2000-lukua luonnehtii medikalisoitu minuuus, jossa lääketieteelliset terveysloukitukset ovat tulleet osaksi ihmiskuvaa: sairaus on normalisoitunut ja tullut osaksi itseymmärrystämme (s. 397).

Hulluuden kirjoitettu historia on usein ollut instituutioiden ja auktoriteettien historiaa, kun taas hullujen tai mielisairaiden omat kertomukset ovat jääneet kertomatta, joko rajallisten aineistojen takia tai siksi, että tutkijoiden mielenkiinnon kohteet ovat olleet muualla. Koska hulluutta koskevat historialliset lähteet ovat useimmiten lääkärinkunnan tuottamia, on osa tutkijoista valinnut potilaiden kokemusten tutkimiseen omaelämäkerrallisia materiaaleja tai kaunokirjallisia tekstejä. Suomessa kulttuurihistorioitsija Kirsi Tuohela

(2008) ja kirjallisuuden tutkija Saira Jantti (2012) ovat ansiokkaasti rikastuttaneet tutkimuskenttää nostamalla esille naisten kirjoittamia sairauskokemuksia. Valitettavasti Tuohela ja Jantti eivät ole löytäneet tietään Pietikäisen kirjaan, vaikka Pietikäinen haluaa sijoittaa teoksensa tähän uudempaan hulluuden tutkimukseen.

Hulluuden historiaa on käsitelty monien tieteenalojen piirissä. Siinä missä humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus painottavat hulluuden sosiaalista ja historiallista rakentumista sekä psykiatrian valta-asemaa, on lääketieteen oma historiankirjoitus painottanut valistusta, kehitystä irratiionaalisen ta rationaalisuuteen. Hulluudesta tuli sairaus, kun psykiatria vakiinnutti asemansa lääketieteen kentällä. Tämä on psykiatrian historian *grand narrative*; siinä ei-moderni aika näyttäytyy irratiionaalisuutena, jota on vaikea ymmärtää muuna kuin taikuskonana. Edistysajatus on tosin saanut otteen useimmista historian tutkijoista ja siksi hulluuden historiasta onkin tullut lähinnä psykiatrian historiaa. Myös Petteri Pietikäisen tarina kulkee järjettömyydestä järjen valoon, epätiedosta tietoon, virheellisistä oletuksista todistettaviin tosiasioihin, kuten Pietikäisen kirjoittaessa, että ”genetiikka oli vielä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla uusi tiede, ja lääkäreillä, biologeilla, psykologeilla ja muilla oppineilla oli virheellisiä käsityksiä mielisairauksien perinnöllisyydestä” (s. 327). Kirjan edetessä kohti tiedon valoa, mielisairaustermi jättääkin hulluuskäsitteen taakseen.

Kun Michel Foucault (1961) sanoi haluavansa kirjoittavan ”hiljaisuuden historiaa”, ei psykiatrian historiaa, Jacques *Derrida* (1978) väitti tavoitteen olevan mahdoton. Tämä siksi, että olemme länsimaisen järjen kielen vankeja ja tästä seuraa, että on mahdotonta ymmärtää tai kirjoittaa irratiionalisuuden/hulluuden historiaa järjen ”ul-

kopuolella”. Hulluuden historioitsijalle on vaikeaa (ehkä mahdotonta?) irtaantua rationaalisuusajattelusta ja lääketieteen kehitysuskoista; olemmehan kaikki osa medikalisaation vaikutusvaltaista diskursssia.

Petteri Pietikäisen *Hulluuden historia* on onnistunut ja tärkeä teos, joka avautuu erinomaisesti laajalle yleisölle. Pietikäinen osoittaa valtavan tutkimuskentän hallintaa ja on lisäksi lahjakas esseisti; yhteiskunnallinen ja psykiatrinen maailma kuvataan kiehtovasti.

Hulluuden historia tarvitsee sekä Pietikäistä että Szaszia, sekä teoriapainotteisia että historisoivia, kontekstualisoivia tutkimusteitä. Kriittinen historiallis-yhteiskunnallinen tarkastelu on tärkeää, eikä näkökulma kumoa mielisairauksien mahdollisia fysiologisia, geneettisiä tai biologisia syitä, mutta kiinnittää huomion yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja kulttuurisiin prosesseihin. Psykiatrian tieteidenala on myös itse ruvennut osoittamaan kiinnostusta humanistisiin ja yhteiskuntatieteellisiin näkökulmiin, mikä on tervetullutta, puhumattakaan uusista *Medical Humanities* -virtauksista, jotka mahdollistavat asiantuntijoiden kohtaamiset: niin mielen asiantuntijat ja toimijat (psykiatrit, hoitohenkilökunta), kulttuurintutkijat, kuin mieleltään sairastuneet (potilaat) – oman tilansa asiantuntijat.

– JUTTA AHLBECK